

Jindřich Karásek (ÚFaR, FF UK)

Schellingova metafyzika přírody

Habilitační posudek

Jindřich Karásek ve své knize *Schellingova metafyzika přírody*, předložené k habilitaci na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, představuje Schellingovu metafyziku přírody jako systematický celek. Ukazuje, jak je Schellingův systém předkládaný ve Würzburgských přednáškách z roku 1804 eminentně koherentní a racionálně zdůvodněný a jak jeho teleologické a dynamické chápání přírody není pouhým výsledkem ‚romantického‘ mysticismu nebo zbožného přání, ale má pevný základ v metafyzické teorii. Karásek se nikdy nespokojuje s tím, že by Schellingovy názory zůstaly ve fragmentární podobě metafory, poetického obratu nebo paradoxu, nýbrž ukazuje, jak jsou jednotlivá tvrzení systematicky propojena argumentací a analýzou, což čtenáři umožňuje vnímat celou architekturu Schellingovy metafyziky přírody.

Nemám zde prostor zabývat se všemi detaily Karáskova subtilního výkladu Schellingovy filozofie, ale nabízím přehled toho, co považuji za klíčové. Poté vynesu otázky, které by mohly být řešeny při ústní obhajobě. Hned bych však měl říci, že tato přelomová studie z německé klasické filosofie je velkým přínosem pro obor filosofie.

Svazek začíná současnou environmentální krizí, která je podle Karáskova z velké části důsledkem pohledu na přírodu, započatého v období osvícenství, který ji považuje za pasivní ‚zásobárnu energie a materiálu k uspokojování narůstajících lidských... potřeb.‘ (s. 13). Tento mechanistický světonázor uznává v přírodních procesech pouze účinné příčiny (*causa efficiens*) a popírá přírodě jakoukoli vnitřní hodnotu či účelnost. Schellingova metafyzika je významná tím, že nám nabízí dobře podloženou alternativu k tomuto mechanistickému pohledu, podle níž ‚příroda je nadána vnitřním telos‘ (s. 10). Porozumět přírodě tedy znamená ocenit její účel a uznat její vnitřní hodnotu přesahující lidské potřeby a užitek. Schellingovo metafyzické pojetí přírody k nám proto promlouvá se zvláštní silou a nabízí nám filozofický lék na základní příčiny naší krize.

První část knihy se zaměřuje na vznik Schellingovy metafyziky přírody z polemické diskuse s Fichtem a ukazuje, jak se Schelling od Fichteho lišil tím, že přijal spinozovský substanciální monismus. Fichte znevažoval Spinozovu metafyziku, jež pro něj byla ‚prototypem dogmatické filosofie‘, která ‚vychází z bytí vnějšího objektu‘ (s. 49). Schelling však u Spinozy nachází pojetí absolutní substance, která s sebou přináší ztotožnění celého bytí s božstvím. Zásadní význam zde má Schellingova reinterpretace primárního aktu vědění či ‚intelektuálního názoru‘, který na počátku 2. části vysvětluje Karásek. Pro Fichteho byl intelektuální názor ‚bezprostředním sebevědomím konečného myslícího subjektu‘ (s. 74), zatímco pro Schellinga nyní vypovídá o sebeafirmující povaze absolutna samého. Zatímco se tedy Fichte musel při postulování absolutna spoléhat na pouhou víru, Schelling ji shledal implikovanou a zjevenou v samotném východisku své filozofické

metody. Nicméně, jak nám Karásek s jasností ukazuje, Schelling zůstává v něčem Fichtemu věrný, neboť odmítá Spinozovo anonymní a deterministické chápání přírody a místo toho chápe ji jako ,to, co absolutně afirmuje samo sebe, a je tedy samo od sebe afirmovaným‘ (s. 75). Podrobně se nám ukazuje, jak Schellingova fundamentální metafyzika dosahuje skloubení fichtovských a spinozovských motivů umožňujících ,konceptu absolutní substance jakožto absolutní subjektivity‘ (s. 76).

Velkou předností této monografie je, že Schellingova filozofie je objasněna ve vztahu k celé řadě dalších autorů filozofické tradice. Světlo na Schellingovo myšlení vrhá Karáskovo zkoumání příbuzností a protikladů nejen ve vztahu k Fichtemu a Spinozovi, jak bylo právě naznačeno, ale i k široké škále renesančních a raně novověkých předchůdců včetně Bruna, Descarta, Leibnize, Berkeleyho a Kanta. Zvláště zajímavé jsou pasáže ukazující, jak Schelling navzdory svému spinozovskému monismu zůstává receptivní ke jistým klíčovým tezím Leibnizovy monádie. Podstatné zde je Schellingovo tvrzení o strukturní identitě mezi vnímající vnitřní povahou skutečnosti a hmotou jako objektivním odrazem tohoto vnímání (s. 90); jeho nekauzální pochopení vztahů mezi věcmi spolu se související tezí, že každá věc obsahuje odraz celku (,svět v malém‘) (s. 157); a bytostně leibnizovské téma pojetí hierarchie živých jsoucen jako odrazu jejich stupňů vnímání předmětů v prostoru (s. 168).

Jestliže se druhá část monografie zabývá ,Obecnou ontologií přírody‘, závěrečná třetí část, nazvaná ,Speciální metafyzika přírody‘, se věnuje specifitějším aspektům živých systémů či organismů. Najdeme zde podrobný a objevný výklad ambivalentního místa člověka v přírodě. Na jedné straně je člověk jako organismus sdílí s ostatními živočichy klíčové charakteristiky reprodukce, iritability a senzibility. Na druhé straně je však člověk výjimečný svým sebeuvědoměním, což znamená nejen, že ,člověkem přírodní evoluce vrcholí‘ (s. 197) ale také, že je ,odtrženou bytostí‘ (s. 200), která ,se ocitá na hranici organického světa‘ (s. 198). Zajímavé je mj. to, jak Karásek zpracovává tradiční téma instinktu a rozumu. Instinkt, který náleží živočichům, považuje Schelling za ,protorozum‘ (s. 211), neboť chování zvířat odráží a *projevuje* rozum, i když zvířata sama rozum *nemají*. Instinkt tedy nemá být považován za pouhé mechanické a neracionální chování, ale za chování, které ,je vedeno univerzálním rozumem veškerenstva‘ (s. 210).

Vlastní význam Schellingovy antropologie – neboli ,antroposofie‘ (s. 153 poz.) - je obratně ukázán v závěrečných částech monografie. Zvláště zajímavé je opakující se téma ,rovnováhy‘ a ,vyváženosti‘ jak na úrovni lidské anatomie a prostorově-fyzické orientace (s. 215-6), tak ve vztahu mezi smyslovými modalitami u člověka, neboť u něho ,nedominuje žádný smysl nad jinými smysly‘ (s. 216). Nicméně tato smyslová ,vyváženost‘ stále umožňuje zvláštní roli zraku jako smyslu, který ,vpravdě otevírá vnější svět jako svět‘ (s. 206), a zvláštní postavení sluchu, který sice nedominuje, ale lze jej nazvat ,nejvyšším smyslem‘ kvůli zvláštnímu způsobu, jímž zprostředkovává mluvený projev, analogicky ke schopnosti reflexe (s. 206-207). Karásek nabízí i přesvědčivý kritický

pohled na Schellingovu politickou orientaci absolutistického monarchismu, která není v souladu se Schellingovým vlastním pochopením pojmu individua v rámci lidského společenství („každé individuum je rodem“) (s. 223). Tyto a další aspekty Schellingovy antropologie jsou představeny nejen jako samy o sobě poučné, ale také jako zakotvené v obecné metafyzice přírody, která byla představena v první části knihy.

K případné diskusi na ústní obhajobě bych navrhl následující dvě otázky.

(i) Jedním ze základních principů Leibnizovy metafyziky je princip kontinuity (*natura non facit saltum*). Ten má samozřejmě v Leibnizově filozofii mnoho aplikací, ale zejména znamená, že v přirozeném řádu neexistují žádné skoky v gradaci mezi různými druhy věcí. Rád bych autora požádal, aby se vyjádřil ke Schellingovu postoji k principu kontinuity a vysvětlil, do jaké míry ovlivnil i jeho pohled na přírodu. Předpokládá Schelling princip kontinuity ve svém chápání postupného vývoje živých věcí?

(ii) Velmi by mě také zajímala otázka (v souvislosti s principem kontinuity), zda lze vztah mezi živočichy a lidmi charakterizovat v přímočaré binární podobě, podle níž zvířata plně řídí instinktem a lidé rozumem. Zejména do jaké míry Schelling připouští roli instinktu i v lidském chování (viz agrese, sexualita, rodičovská péče atd.)?

Jak by mělo být z tohoto posudku zcela zřejmé, považuji knihu *Schellingova metafyzika přírody* za filozofický text mimořádné systematičnosti a hloubky, který ukazuje zásadní význam Schellingovy metafyziky přírody nejen v rámci oboru filosofie, ale i v širším kontextu současné ekologické krize. K ústní obhajobě ji jednoznačně doporučuji

V Praze, 20.3.2022

Doc. James Hill, PhD,

ÚFaR. FF UK.